

foto's Landgoed Kolland

Particulier Natura 2000-bos in Kolland

Over rozen met doornen

Het landgoed Kolland ten westen van Amerongen is 126 hectare groot met daarin 47 hectare opgaand bos en essenhakhout. Het overige is verpachte landbouwgrond, open water, sloten, lanen en knobomen. Op Kolland liggen drie verpachte hoeven waarvan een rijksmonument en een gemeentelijk monument. De melkveehouderij bepaalt het karakter van het landgoed. De monumenten, de eikenlanen, het essenhakhout en de landschapselementen maken het geheel tot een fraai ensemble. Kolland heeft al generaties lang een beheer dat is gericht op landbouw en op behoud en ontwikkeling van het natuur- en landschapsschoon. Beleid voor de Natura 2000-bescherming maakt dat nu echter wel moeilijk.

— Willem de Beaufort (landgoed Kolland)

> Kolland is in 2010 als Natura 2000-gebied aangemerkt. De bossen van Kolland liggen op zavel en lichte klei en de overheid heeft ze daarom onderscheiden als Natura 2000-waardig vanwege de aanwezige kwaliteit van vochtige alluviale bossen (Essen-Iepenbossen, H91EoB). Een voor Nederland karakteristiek bostype dat landelijk een zeer ongunstige staat van instandhouding kent. Hierbij is de mossenflora op de oude, beheerde hakhoutstoven als bijzondere kwaliteit benoemd. Er zijn echter twee factoren in dit gebied die het voor een landgoed nagenoeg onmogelijk maken om aan de eisen voor de duurzame instandhouding te voldoen. Dat zijn een verstoorde hydrologie en de essentaksterfte. Beide hebben er voor gezorgd dat het habitat in Kolland ernstig wordt bedreigd.

Hydrologische problematiek

De bossen van landgoed Kolland liggen deels in de kom en deels op de oeverwal achter de winterdijk tussen Amerongen en Wijk bij Duur-

stede op ongeveer 700 meter van de Nederrijn. Vanuit de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug treedt nog enige kwel op, daarnaast was er sprake van periodieke kwel bij hoge waterstanden in de Nederrijn. Door de aanleg van de stuw van Maurik in 1965 is die periodieke kwel een blijvende kwelstroom geworden. Deze kwelstromen vormen de belangrijkste abiotische processen voor de bijzondere natuurwaarden van het bos. Van oudsher stond het grondwater in de winter in het maaiveld. De kwel is onderhevig aan een combinatie van bedreigingen: allereerst is de kweldruk vanuit de Utrechtse Heuvelrug in de afgelopen decennia afgenomen door aanzienlijke grondwaterwinningen. Daarnaast draineert de Ameronger wetering het gebied sinds de peilverlaging van rond 1987. Hier is sprake van een tegennatuurlijk waterstandsregime: een hoger peil in de zomer dan in de winter, terwijl de weilanden die tussen de bossen liggen diep worden ontwaterd. Het gevolg is een ingrijpende verdroging. Een probleem dat naast de directe effecten van verdroging optreedt, is dat door vermindering van basenrijke kweldruk door ontwatering in de omgeving van het Natura 2000-gebied een proces van verzuring binnen het Natura 2000-gebied optreedt. De kwelstroom als gevolg van de stuw biedt ook een kans om de verdroging op Kolland tegen te gaan. De mogelijkheden daartoe blijven beperkt tot het zuidelijk deel van Kolland want verder komt de invloed van de rivierkwel niet. De dijk tussen Amerongen en Schoonhoven wordt volgens het Deltaprogramma verbreed om "piping" (waterverplaatsing onder de dijk door die zand mee neemt en de dijk ondergraaft) tegen te gaan. Dijkverbreding zet de kwel vanuit de Nederrijn letterlijk en figuurlijk onder druk. Het effect daarvan op Kolland is ongewis maar het is aannemelijk dat dit de verdere verdroging in de hand werkt. Kolland heeft een intensief systeem van greppels en sloten dat stamt uit de middeleeuwen, de zogenaamde cope ontginning. Bij de aanleg van het eikenhakhout in het midden en het noordelijke deel van Kolland werden de gronden bezand vanuit de uitgediepte greppels. Er zijn sloten door de kleilaag heen gegraven en met hun buik in de watervoerende zandlaag gelegd. De sloten in het noordelijk deel werden, met de verlaging van het peil in de Ameronger wetering, verdiept. Met het vrijkomende zand is de landbouwgrond opgehoogd. Om water in het essenhakhout vast te houden, zijn toen als compensatie door het landgoed de greppels in het hakhout afgestopt. In 2011 heeft de Bosgroep Midden Nederland overigens een ecohydrologisch onderzoek uitgevoerd en op basis daarvan werkt het waterschap sinds kort aan een integraal waterhuishoudingplan voor Kolland.

Een abiotische verandering van een geheel andere aard is die van de ammoniakbelasting via de lucht. Tot de tweede helft van de vorige eeuw was Kolland een fruitbedrijf. De vorming op Kolland en omgeving naar de steeds intensievere (melk)veehouderij, veroorzaakt een toegenomen milieubelasting. Dit heeft een negatieve invloed op de zeldzame mossen in het essehakhoutbos. Volgens het Programmatiese Aanpak Stikstof (PAS) rapport van de provincie Utrecht uit 2013 zal deze belasting in theorie afnemen waardoor de mossen minder te lijden hebben van ammoniak.

Essentaksterfte

Van oudsher waren de bossen van Kolland onderdeel van het bedrijf. Opbrengsten kwamen uit eiken- en essenhakhout en boomgaarden. De boomgaarden zijn inmiddels vervangen door grasland en het eikenhakhout is omgevormd tot opgaand bos. Het essenhakhout kent een kapcyclus van ongeveer 7 jaar. Het essenhakhout met de oude essenstoven heeft een bijzonder milieu waar zeldzame touwtjesmossengezelschappen op voorkomen. Het behoud van deze bijzondere soorten is tot op dit moment op Kolland nog gebonden aan de combinatie van de oude essenstoven én het

continueren van het gevoerde hakhoutbeheer. Maar plotseling was daar, als een dief in de nacht de essentaksterfte. Net zoals de ervaringen elders in Europa bleek op Kolland amper tien procent van de bomen resistent te zijn tegen deze Japanse schimmelziekte. De consequenties voor Kolland zijn zeer ingrijpend. De 19 hectare essenhakhout heeft als zodanig geen toekomst meer: de oude stoven zullen afsterven waarmee een van de sleutelfactoren voor de in het Natura 2000-gebied apart benoemde bijzondere mossenflora van het essenhakhout verdwijnt. De autonome natuurlijke bosontwikkeling zal hier leiden tot een gemengd loofbos waar in beperkte mate nog wat es voorkomt.

Alternatieven in het hakhoutbeheer

Voor het essenhakhout is vanwege de essentaksterfte geen perspectief. De aanwijzing als Natura 2000-Essen-Iepenbos was destijds geen gelukkige keuzestelde de Raad van State in 2013. Vanwege de essentaksterfte werd het feitelijk een onmogelijke keuze. In het recente PAS-document van de provincie Utrecht dat preludeert op een nieuw, nog te nemen, aanwijzingsbesluit van de Minister, worden de essenbossen aangemerkt als Vogelkers-Essenbos (H91EOC). Dit is aannemelijker. De overige bosjes wor-

Voor het essenhakhout is vanwege de essentaksterfte geen perspectief.

den nu aangemerkt als Eiken-Haagbeukenbos (H9160A). Dit is onwaarschijnlijk omdat het sterk verzuurde, verdroogde bosjes zijn. In de noordwest hoek is het bos nog plaatselijk nat. Deze bosjes passen eerder bij een elzenbroekbos type. Als landgoed hebben we vanuit het beheer een aantal opties geformuleerd waarvan het bestuur denkt dat ze haalbaar, betaalbaar en maatschappelijk wenselijk zijn.

Ten eerste is het vanuit cultuurhistorisch oogpunt mogelijk om hakhout om te vormen naar hakhout met soorten als wilg, zwarte els, linde, hazelaar, Spaanse aak en eik. De meeste soorten zijn meer schaduwverdragend en geven met uitzondering van linde, Spaanse aak en hazelaar, een zure humus. Als bedrijfsvorm is dit hakhout een technisch haalbaar maar ook zeer kostbaar alternatief. De omvorming vraagt een zeer forse ingreep en investering. De specifieke kwaliteit van het essenhakhout zal nooit terugkomen.

Een tweede alternatief is de geleidelijke ontwikkeling van het essenhakhout naar opgaand bos. Dat kan door het bestaande essenhakhout, waar op Kolland altijd al een fors aandeel zwarte els in zit, eerst in sluiting te laten komen. Daarmee wordt de sterke verruiging onderdrukt en ontstaat er een praktische mogelijkheid om te zijner tijd het hakhout om te vormen tot inheems opgaand loofbos. Dit proces kan jaren duren maar biedt goede kansen, omdat het optimaal gebruik maakt van de natuurlijke bosontwikkeling. Door het in de tijd wisselend in sluiting laten komen van de aftakelende oude essenhakhoutpercelen ontstaat er een optimale horizontale en verticale structuur. Onder die omstandigheden kunnen ook de soorten van het essenhakhout zich in het opgaande bos handhaven. In dit proces zouden de touwtjesmossen misschien kunnen overleven. Bepalend daarbij is een blijvend basisch karakter van de bosbodem, een vochtig microklimaat en bescherming van de bestaande groeiplaatsen op de al dan niet dode oude essenstoven en te

zijner tijd op oude bomen.

Een derde alternatief is een tussenvorm tussen het hakhout en opgaand bos: een beheer als middenbos. Het voordeel daarvan is dat het hakhout aspect daarin extra structuur toevoegt die gunstig is voor vogels, insecten en planten van de bosrand. Op grond van monitoring van flora en fauna kan besloten worden of deze beheersvorm moet worden toegevoegd.

Naar een nieuw evenwicht

Het proces van de Natura 2000-aanwijzing sleept al jaren waardoor de ontwikkelingen in het beheer en het grondgebruik stagneren. Dat betekent achteruitgang voor Kolland naar waarde en naar maatschappelijk functioneren. Daarom zet het bestuur nu in op een nieuw evenwicht, een aangepaste functiemix. Daarbij gebruikt bestuur van Kolland de volgende uitgangspunten: gerangschikt blijven onder de Natuurschoonwet (NSW, opengesteld), ecologisch duurzaam, economisch duurzaam en praktisch beheerbaar. Het bestuur neemt hierbij zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid voor de bijzondere waarden van natuur, landschap en cultuurhistorie. Dat betekent: handhaving van het karakter van het landgoed met zijn landbouw, natuur én de singels, knobomen, kleinere bosjes en poelen.

De geleidelijke omvorming van de essenhakhoutbossen naar opgaand loofbos wordt actief ingezet door – voor zover nu nog mogelijk door de verruiging – naast eik en zwarte els, soorten in te brengen zoals linde, hazelaar en zoete kers die door hun seizoenskarakteristieken en strooiselkwaliteit de rol van de es in het ecosysteem kunnen overnemen. Als singelbeplanting of solitair kan de zwarte populier een rol terug krijgen in het landschap. Resistente essen en de oude essenstoven worden heilig verklaard. Middenbos wordt plaatselijk geïntroduceerd indien de noodzaak daartoe is gebleken. Uit cultuurhistorische oogpunt wordt 0,5-1 ha hakhout actief behouden dan wel aangelegd. Maar

het moge duidelijk zijn dat dit geen essenhakhout meer kan zijn met daarin de bijzondere mossoorten. Daarvoor zijn de omstandigheden inmiddels niet meer geschikt.

Maar de sleutel voor de natuur en de landbouwfunctie is de waterhuishouding. De mogelijkheden van een goede waterhuishouding en voor de landbouw én voor de natuur kent zijn grenzen. In het zuidelijke deel van Kolland zijn op het niveau van het hydrologische systeem, mogelijkheden tot een scheiding tussen natuur en landbouw. Op perceelsniveau is zo'n scheiding bijna nergens mogelijk. Daarom kiest het landgoed voor herinrichting en een herschikking van het grondgebruik in twee zones. In de zuidelijke zone waar het natuurdoel Vogelkers-Essenbos leidend is, wordt schade aan de landbouw zoveel mogelijk voorkomen. In de noordelijke zone waar de landbouw leidend is,

Voor een landgoed is het vanwege de beperkte schaal waarop het moet opereren lastig om verschillende maatschappelijke en economische functies te verenigen. De melkveehouderij vraagt immers om een enorme schaalvergroting.

wordt juist schade aan natuur zoveel mogelijk voorkomen. In de overgang tussen beide zones is praktisch en houdbaar maatwerk geboden waarbij soms de natuur en soms de landbouw net wat meer kans krijgt. Als middel voor de afstemming landbouw/natuur én als doel op zich, kunnen enkele hectaren landbouw naar natuur worden gevormd. Deze hectaren worden niet in geld gecompenseerd maar met te verwerven grond die aansluit op Kolland. Een aantal smalle stroken langs het bos krijgt een bufferfunctie met een extensief agrarisch gebruik.

Inlevingsvermogen

Kolland staat dus voor grote aanpassingen. Het streven is om op termijn te komen tot een 'gemengd' bedrijf met landbouw en natuur om daarmee optimaal in te kunnen spelen op de

maatschappelijke wensen. Voor een landgoed is het vanwege de beperkte schaal waarop het moet opereren lastig om verschillende maatschappelijke en economische functies te verenigen. De melkveehouderij vraagt immers om een enorme schaalvergroting. De landbouwontwikkeling van fruitteelt naar melkveehouderij heeft de inrichting van Kolland bepaald. Het grondgebruik is versnipperd en de oppervlakte veel te klein. De fixerende werking van de reguliere pacht belemmert de noodzakelijke ontwikkeling. De totale oppervlakte landbouwgrond op Kolland is nu nog net genoeg voor één modern bedrijf. De onmogelijkheid tot een volledige scheiding in functies tussen landbouw en natuur én de verwevenheid met de bosjes en landschapselementen, die beeldbepalend zijn voor Kolland, sluiten ook voor de langere termijn een moderne hoeve uit die is

gericht op bulkproductie. Samenwerking met derden zoals Staatsbosbeheer dat het Natura 2000-gebied aan de andere kant van de dijk beheert, is daarom voor Kolland van belang. Op de kortere termijn wordt voor de landbouw volstaan met een optimalisatie binnen de mogelijkheden van de pacht en het herinrichtingsplan. Het bestuur van Landgoed Kolland BV ziet mogelijkheden om door een integrale en praktische aanpak het landgoed verantwoord zijn maatschappelijke functies blijvend te laten vervullen. Van de overheid vraagt het landgoed daarbij in de eerste plaats inlevingsvermogen en inzicht in de situatie maar daarnaast ook bestuurskracht om die integrale benadering mogelijk te maken.<

Willem de Beaufort, w.beaufort@planet.nl

